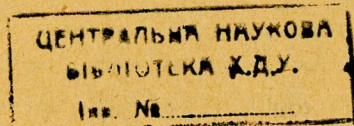

ПЛУГ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ
ПРОЛЕТАРСЬКО - СЕЛЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“

Лютий 2
1 9 3 0-

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
П Л У Ж А Н И Н

Бібліографічний опис цього
видаання вищено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інш. покажчиках
Української Книжкової Палати

Укрголовліт № 1073. 20/II 1930

Зам. № 1050. Тир. 1500.

А₂ — 6 арк.

ВАСИЛЬ АЛЕШКО

МОТОРНИЙ

I

Юхим ще тільки намислив розпрощатися, а вже наслухався терпких та гірких, як хрін, слів.

— Там таке робиться... Понаприводили тисячі!

— Уся округа спродується.

— Чи вони не подуріли?

— У колектив загаяють, от і спродуються. З доброї волі хіба? — кресав Крутько ущипливі слова.

— Зарясніло, мов маку в маківці.

— Ярмарок аж захряс кіньми!

— Геть чисто всю худобу спродують: коней, корів, волів... Під мітлу.

— Хоч би молодняк придержали.

— Придержиш. Не такі тепер часи. Скоро й останню сорочку з тебе здеруть.

Стах очима як не проглінув свого однодумця. От ще дурноляп! Хіба ж можна завжди говорити те, що думаєш? Тут за всяку ціну треба підтримувати цю справу, а він... Справжній крутий. Ясно, хай спродуються. Стах зідхнув, ніби його зазидьки брали, і додав — по краплині цідив дьоготь:

— А навіщо придержувати? Люди ж у колектив ідуть. А там усе буде.

А собі на думці: ех, якби йому хоч трішечки волі колишньої! Він би показав як треба господарювати. Та ба! Його, навіть, до колективу не приймають. Куций голос має. Поплеще на вулиці, в невеличкому гурті, — тільки й утіхи. А діло йде своєю дорогою наміченою, бо пружину добре накручено.

— Аж страшно робиться: що воно далі буде?

— Обезкониться в пень народ...

Стах улесливо:

— Залізні будуть...

— Трактори?

— Атож.

— Будуть, та не скоро.

— Овва! Щоб колектив та без трактора? Не турбуйтеся. Усім забезпечить держава. Корови не прості, — швицької, симентальської породи. Триста відер молока на рік. Чув? Твоя скільки дає? А замість коней — трактори. Культура! Мужичі сіряки там не в моді.

Юхима ці слова не обрадували, він вловив у них приховану ворожість: підлабузнюється, своєї вигоди стереже, а на думці ладен нас у ложці води втопити. А втім, — так склалося, — за цю думку і Юхим щиро свої плечі підставив:

— Навіщо ж тоді й колектив здався?

— А вистачить на всіх?

— Держава не збідніє, — наробить. Кіньми та волами хліб робити — звісно який родитиме. А машина накручуватиме — рясніше снопи підуть...

— „Підуть“, — буває Крутько, — комсомольці вже по дворах ходять: давайте лам залізний. Як повизбірають, тоді тракторів нароблять...

— А не чули: ціну хоч трохи підходящу дають? — запитав Юхим.

— За лам? — сипонув сміхом Крутько.

— Ні, за коні.

Обіззався дід Оверко:

— Та де там. За безцінь продають.

— Покупців катма. Що дають, те й бери.

— Ну, а все ж таки?

— Та буває, що й за два червінці набиваються, аби брав.

А кому й червінця не дають.

Ці слова ніби жаливою вдарили Юхима.

— Та невже?

— Думаєш, — жартую? Поїдеш, — узнаєш, аджеж колективщик. Там такого коней, як цього року черви було на буряках!...

— Чорти ж вас усіх пруть до колективу, от і пороби-
тесь старцями.

— Час такий, от і йдуть,— утішав Стах. А очима висві-
чував, бровами підморгував Крутькові: хай ідуть, дурень ти.
Аби наголуруч ішли. В злиднях сидітимуть—швидче по-
розбігаються.

— Верба продав свою гніду за три червінці. Та й то молив:
визволить, ради бога, з біди!

— А Шилові, кажуть, і півсотні не давали. А огир хоч куди!

— На шкапу, що ребрами світить, і дивиться не хочуть.
Була, кажуть, така притичина з одним чоловіком. Пригнав
він шкапу. Худюща, хоч крізь тин тягни. Сів верхи й гукає:
„Навались, у кого гроші завелись!.. Гей, Іване, Семене,
найдешевше тільки в мене. За три шматки сала — бери, давай.
Зразу в плуг запрягай! Колективізуємося!..“ Сміються люди:
„На бісового батька вона здалася? З неї ковбас не на-
робиш“. Стояв, стояв, ніхто й карбованця не дає. Тоді
взяв, скинув обротьку, чоботом у живіт буцнув, та й дав,
значить, коняці повну волю: біжи на всі чотири вітри...

— А шкапу, мабуть, вітер з ніг валить?..

Крутько своєї:

— Колективу ж притьмом забажалось. От тепер і радує-
тесь: ваша шия, їхнє ярмо. Скоро доведеться всім нам
торби на плечі...

— Ну, вам, Кононе Дмитровичу, мабуть, ще до торби
далеко.

— Мені? А ти виміряв мої запаси? Може швидче, ніж
тобі...

Юхим не став далі слухати, пішов додому. А думки
плавом пливли, як вискочив з розхвильованого людського
кола. Як найкраще зробити, щоб не помилитися, не кається?..
Прибrehнути людям закортіло, ясно. Де вона та зайва
худоба, в кого? Правда, спродують колективісти. Та й одно-
осібних господарств на селі ще більше. Продають ті, в кого
зайвий кінь, або корова. Здря не продаватимуть. От і він,
Юхим: до колективу вписується, через те й поведе Мо-
торного на ярмарок. „Продають за безцінь“... Ну, Моторний
не шкапа, кінь хоч куди. Менше як за сотню не продасть.
Та й сотня не гроші. Дорогше коштує. А може не продавати?

— І треба б, і не хочеться,— зважував свої думки Юхим. Треба, бо цього вимагають інтереси мого, покищо, не усупільненого господарства. Які інтереси?— запитував себе. І відповідав: сотня грошей в господарстві, звісно, як нахідка. Ну, хоч би одєжину добру справити, підладнатися. А в колективі кінь — що? Так собі, як п'яте колесо в возі, за попихача буде. Головна сила там трактор, ото наш бог залізний. Ані підковувати, ні до ветеринара не треба ходити. Налив горючого і паняй. Живі коні своє одживають, на ярмарок їх... А не хочеться... за безцінь продавати. В колективі узнають, скажуть: бач, до нас не привів, а якомусь дідькові дурно віддав. Нарікатимуть. Та й звикся з конем, важко розлучатися... Важко?— ніби перепитував, перевіряв себе самого. А розлучатися з старими звичками, з отим одубілим ладом одноособового господарювання, що з діда-прадіда тяжить і путами висне на ногах, хіба не важко? Проте, він на це не зважає, йде, бо треба, інакше з злиднів не вискочиш. Кінь — частка господарства старого, ніщо. Все, з чим ізжився, йде шкереберть, а йому коня шкода?.. Правда, сусіди, що спродалися, не мудрують, а просто кажуть: держава зацікавлена, щоб колективи були, хай і забезпечує усім, не будемо з собою нічого брати. Чудні люди, мов на квартиру йдуть. А колектив чий, не їхній? Він міркує не так, як сусіди. Вони кажуть: будуть трактори чи коні в артілі, їм байдуже, аби держава дала. Дають хай побільше, а свого найменше. А хіба держава не ми,— селяни й робітники? Він, Юхим, хоч теж іде без коня в колектив, але має на це поважніші причини. Він твердо знає, що колектив без трактора — не діло, держава їх дає, значить, кінь зайвий, його можна продати, „можна“, а вони кажуть „треба“... От тільки Стах його дивує. Ясно, він ворог колективізації, а підпрягається: спродуйте коні, трактори будуть. А він не таківський, щоб вихваляти колектив. Тут щось є... Може підлабузнюється, щоб і його прийняли?.. Без коня в колектив краще йти ще й ось чому,— снувалися далі думки. Ти йдеш — новими, усупільненими засобами господарства нове діло, нове життя починати. Кінь твій про старе не нагадуватиме. Хоч і усупільнений буде, а думатиму: кінь і ваш, і мій... Невдача, приміром,

випаде, скажеш: ех, якби оце я сам господарював. І коник оцей був би мій, і... Тож колишній твій кінь, дарма, що колективний, буде муляти око, на старе думки навертатиме. Ні-ні, та й закривуляєш. А продам—гріх з душі, не візьму з собою нічого, тільки себе, сім'ю, силу свою беру. Заробив,—от настоящий новий побут і твориться, бо добробут увесь на колективному ґрунті виростатиме. І легше борозну нову орати, якщо від старих корінців цілковито відірвався. Продам, мабуть... Хіба не ясно, хто буде кращий колективіст: той, хто з конем прийде і по-старому думатиме, якби розбагатіти та назад дременути, чи той, хто прийде голюком, а працюватиме завзятіше, ніж раніше, на прадідівському, завівсюженому, межами покраяному, полі,—прийде й скаже: оце я тут і вікуватиму...

Юхим увійшов у стайню. Кінь їв січку.

Занури в гриву, мов жару нагрів, потріпав ласкаво, вивірив чубок, залюбувався. Моторний лагідно пирхнув, повернув голову,—впізнав господаря.

— Добра січка? Наїдайся, може новий господар так не годуватиме. Бач, на легкій роботі стоїш, а вівса, хоч трохи, щодня даю. А я був припас і соломи вівсяної, і корінняків. Є наїдні корми: дерть, висівки, зерно, макуха. Тепер доведеться попродати. А звик я до тебе... З лоша вигодував. Сім років. Та нічого не поробиш. Так справа складається, роблю відповідальний крок. Конкурент у тебе сильний є, чуеш?..

Може й справді без коня легше, швидче дійсним колективістом зробиться. Чимало й так несемо з собою туди старих звичок, темряви, забобонів, дикунства. А все це треба перетравити...

Кінь стиха заіржав.

— Що, може сердиться на мене, невдоволений з присуду? Та ти, Моторний, не журися. Може до гарного господаря попадеш, не гірше буде, ніж у мене. Абикому не продам. У гарні руки націлятиму. Завтра в дорогу...

Рипнув дверима, пішов на тік. Подивився довгим, розважливим поглядом на ожеред соломи, на віз, на віялку, ніби йшов у далекі мандри й прощався з господарством. Тепер це все зайве. Мого вже нічого не буде, буде наше, гуртове.

— Аджеж так? — ще раз перепитав себе. Так-так, тільки якась тонісінька закарлючечка не зникла, ворушиться: може не продаси, може роздумаєш? Це через те, що гаю час, багато думаю. Треба поспішати. І балачок менше буде, і... Хоч своє продаю, а все таки...

Вийшов за ворота. Сів на дубках. Назустріч — кум Хведір.

— А я сьогодні газету свіжу читав. Новина є...

— Яка?

— Новий тракторний завод у Харкові будуватимуть.

Юхим повеселішав. Запалив цигарку.

— Закидають, значить, нас, куме, тракторами? — разом і запитував і стверджував.

— А так, закидають, — і кум весело.

Тоді остаточно виспіла думка: завтра в дорогу, на ярмарок.

II

Юхим важко зідхнув.

А сам стояв твердо, непохитно, ніби стовп на межі. А й справді, на межі він, — подумав, — старе кидає, до нового ще не пристав. Кінь — старе? Ні. Моторний молодий. Затиснув міцніше червінці в руці. Набігла думка терпка, колюча, нагнула б, — не гнувся Юхим, не гнучкий, твердий з криці вилитий. Тепер, коли зробив, коли ярмарок зборов його, тоді про вороття? Перетерпить. А думка, проте, пекла:

— Що це я роблю? Це ж — навіки... Невже не побачу ніколи Моторного? Сім років укупі з ним... Кожну борозеньку виходили, виміряли, переорювали, промацали. Кожну стеблиночку вкупі порали. І радість одночасно видзвонювала в моїх жилах і кінських, і горе переборювали... Ранки погожі, сонячні. Дня жменька, до обіду тільки, сюди-туди й смеркає. А погейкувати не треба. Йде й сам добре, знає бо: дві десятини на зяб виорати, тоді відпочине. Борозну веде рівну, глибоченьку. А запряжеш, ще й додому біжить. Розумна тварина: знає, що господаря треба завчасно привезти, знає, що за це йому й вівса гарнець перепаде. Буряки на цукроварню везе... В довгій вірвечці возів силкується висмикнутися, випередити, не звик плентатися, хіба ж у нього такий крок, як у шапи? Моторний...

Завжди випереджав. А ось і я тебе випередив: застаєшся в одноосібному господарстві, а я в колектив... Зима. Рипить під полозками сніжок, санки підстрибують, неначе порожняком: хутенько до млина, чергу швидче застояти. Тільки віжки в руки,— мов іскра електрична спалахне, мчить, ковтає дорогу. Цигарку спалив — ось і ворота твої. Взимку не завізно, сила через вінця перехлюпується. Весна прийшла... Моторний літає з борінками по ріллі, лише встигай за ним, чуба нагріє. Легенька робота, аж вистрибує. Для парубка фізкультура, для Моторного борінки. А заірже — так тобі в серце й хлюпне літепла, завзяттям опече, парубоцтво нагадає, підбадьорює тебе. За тиждень і обсіялися. Ще й до сусідів у супрягу йде. Летять дні... Ось і літо. Рипить, похитуючись, віз пахучого золотистого збіжжя. Скільки не накладай, повезе, аби колеса витримали. Пасовисько... Росяні ночі під ліском. Огнище. Хлопці, сміх, співи... Нарюлювався, набирав сили... Набрав. Для кого? Для оцього хитрого, ярмаркового пройди?

Ось він стоїть на торзі, як картинка: золотисто-гнідий, мов у сонце вмочений, вгодований, аж вилискує. Не простяк, арденської породи. Сильний, дужий. А очі... дивиться як пильно на мене. Чи згадує поле, стайню свою? Чи розуміє те, що сталося? Він уже не мій. Сьогодні зранку ще був мій, а тепер далекий, чужий. Мої — ось оці біленькі папірці з червоними цифрами на ріжках. І тільки. Невже? Оці папірці — це все, що залишилося після Моторного, після семи років спільної праці? Дивно... Живий, притеплений, такий знайомий до найдрібнішої рисочки кінь і... шматочки білого паперу. Проміняв приятнь довголітню, піт і кров на жменьку золота і... мовчки стоїть, ніби нічого не сталося. Моторний по той бік, Юхим — по цей бік. Між ними прірва. І гаразд, — намагається вгамувати себе Юхим. Адже-ж він на нову стежку ступив, у колектив пішов. Старе треба нещадно нищити. І звички, що з діда-прадіда вкорінилися, й оцю приятнь до свого коня, й любов до своїх смужок польових, померезаних межами. Розбить ущент старе, спорхнявіле кубельце. Без жалю. І він це твердо робить. По той бік чадить толока, вівсюги, межі, злиденні торбинки на сівачах, хрін, редька, кисла капуста, темрява, самогон,

дикий розгул, злидні. Там не знають, що таке агромінімум. Тут знають. Бо тут молоді, завзяті хлібороби. Знають, куди йдуть, чого хочуть. Тут чистосортів масиви, коні залізні. Тож і ти, Юхиме, будь залізний, мужній. Не гнися. А може б... не одштовхувати коня? Може ще зарано? — розмотувалась думка з другого клубка. Та хіба ж він один? І сусіди говорили: нам у колективі коні й воли непотрібні, оброблятимуть землю тракторами...

Руці було гаряче, неначе в ній затиснуті не папірці, а розпечені кружальця - червінці.

Юхим аж тепер важко поворохнувся, здавалося, висмикнув ноги з глейкого ґрунту, тернув рукавом об чоло. Піт дрібнісінькими намистиночками посіявся на сірячині. Стало трохи здоровіше. Вдихнув свіжого, з приморозцем свіжого повітря.

— Та що це я... замислився. Ніби й справді злодій. Юшка ти, а не залізо. Свое ж продаю, не крадене. І вболюю за конем здря. Треба йти. Справі ж кінець. А він стовбичить, мов дурень. Гроші сховає, скаже ще одно слово покупцеві й піде.

Шурхнув глибоко в кешеню, ретельно намацав куточок, сховав гроші якнайпильніше, мов квочку вмощував, і тоді до покупця:

— Моторний...

— Моторний, хай і Моторний, — охоче погодився меткий покупець. О, будь ласка: він нічого не має проти близького знайомства. Приємно це ще раз засвідчити. І знову ляснув своєю костричуватою долонею об Юхимову:

— Будемо сватами!

Юхимова долоня, мов одрубана гілка, ляснула об сіряк. Він додав, — хай покупець його правильно зрозуміє, (а сам підганяв себе: йти, йти вже час):

— Не я... Кінь — Моторний.

Оце хай пам'ятає. Кличка така. Тепер ясно? — Не забудьте... Він кінь гарний, слух'яний.

І відчув: чоботи знову вкипають у морозний ґрунт. Це через те, що наговорив зайвих слів.

Гроші сховав, треба йти, не стовбичити. Ясно? А він, дурень, очима пасе коня.

Покупец задзвенів, ніби цвяшки забивав у чоботи Юхимові:

— А, коник Моторний. Добре, добре. Знатимемо. Ну, а могорич?..

— Не треба. Я не п'ю...

Ось тепер він піде. Р-раз! Стривай, що з ним? У болото загруз хіба? Вже й чобота не витягне. От халепа: розкис, жалосливий який.

Покупець:

— Е, та я бачу, господар з вас міцненький. З установочкою. Рай на тім світі заробляєте.

Цей нахаба, гендляр, мотуз ярмарковий, сміє його, передовика хлібороба, ображати? Дешево продав коня, а він ще й насміхається. Тепер пробі треба виправдатися.

— У колектив вступаю,— сказав Юхим прості слова, але вони зазвучали для нього урочисто.— Якби не артіль, хіба б на таке діло пішов?

— А звісно, там—трактори, машинізація, коні не потрібні,—приховуючи глузливі нотки в серйозних словах, дзенькнув покупець. По цих словах рвучко ляснув багатом коня:—Но, Моторний!.. Пошукаємо тоді паристого.

А сам стріляв злодійкуватими очима по ярмарковому морю кінських голів.

Тепер край.

Юхим ще раз на Моторного. Останній, прощальний погляд. Кінь на нього: чорним, суворим поглядом. Засуджує Юхима? Ну да. Допитливо, пророчисто дивиться, мов магнітом—до себе. Погляд цей ніби говорить: ідеш від мене? Назавжди? Кидаєш на поталу? Кому продав? За пів сотні? П'ять червінців тебе спокусили? Отакий з тебе господар. А ще колективіст.

Цей погляд пропик Юхима.

— Прощай. Не побачимося...

Моторний легенько заіржав, крутнув головою і намагався стати гопки.

— Ну, ти!.. Чорти тебе мордують!

Юхим—у лещата себе: натиснув-витиснув усмішку:

— То він... прощається. А так—кінь слух'яний...

А в голову ударило:

— Сім років — як не було... Допіру голос кінський, мов блискавка, перекреслив усе. Нема, нема нічого. А тепер — до залізного...

І зашморгнув твердою рукою серце:

— А, чорт, доки я стирчатиму...

Нараз зірвався і пірнув у ярмарковий гомін...

III

Випав перший сніг.

Хоч пізно, в грудні, дмухнув зимою, зате рясно вкрив землю. Як заліпив зранку, до вечора падав і падав пухкими лапатими пелюстками, як з рукава. Здавалося, грабарь-велетень — таких би нам до сільради! — махнув рукою і вирівняв чорторії, баюри, постелив рівний санный путь.

— Оце доріжка! — радів голова сільради. — Добре взимку. Не треба людей скликати, лопат, борінок брати. Небо старається, шлях рівняє: Микола мостить, Савка гвоздить.

Раділи й орачівці:

— Добрий сніжок. Тепер озимина в шапці, не замерзне.

— Торішня чуба нагріла...

— Був мороз із очима — от і не встояла.

— Правильно, голубок. Це вряди-годи трапляється. Не загине! — лунає співучий, впевнений голосок. Це — голова артїлі, Снагощенко, літошній, але непосидячий чоловічок. Скаже, підбадьорить і біжить далі. Роботи сила. Колектив молодий, починають по-новому господарювати. Треба цупко думати, не схибнути, на кріпкі ноги стати. Все йдеться, покищо, на добре. Озимини чистосортової засіяли тридцять гектарів: петкуське жито й „українка“. Сходи добре врунилися, сьогодні сніжок пішов, ніби свитою вкрив. Хай спочиває до весни, а там — сонце пригріє, кожушок розтане, пашня зазеленіє, в дудочку піде... Осінь була довга, тепла й погожа. Сусідня комуна виорати на зяб допомогла трактором. І приміщення нові помалу лагодять, незабаром усі вкупі будуть. От тільки тягло непокоїть. З кіньми на весну сутужно. Як вони з цієї біди вискочуть? Сто з гаком гектарів ріллі, а коней шестеро. Йшли в колектив — спродували худобу. Навіщо? — попитати їх. Сьогодні на виробничій

нараді цю справу доповідно обговорюватимуть. Треба зарані до весни готуватися...

— Вже агроном приїхав, — сказав Юхим.

— Ага, от і добре. Будемо починати, день тепер куций. Треба поспішати...

Юхимові здалося, що слово „поспішати“ Снагощенко вимовив з притиском, пильно поглянув на нього й посміхнувся.

— Невже знає?... А втім... байдуже. Хіба я один? Годі про це. Ось на нараді про залізного коня поговоримо...

На нараду прийшли й селяни з околишніх хуторів.

Агроном, блакитноокий, веселий молодий чолов'яга в кожусі, вже зібрав коло себе гурток артільців, сипав дотепами й сміхом.

— Зробив з лемеша швайку!

— А він, здається, чоловік розумний, — сказав Скибочка.

— За погану звичку й розумного дурнем звуть.

— А як ви знали?

— Як зробиш добре діло, то іноді й сусіда не знає, а як зробиш лихе — і в окрузі знають.

— Це так.

— От бий його морока!

— Ні, вас треба бити.

— Нарobili собі шкоди.

— Нарobili, бодай вас качки затоптали.

Підійшов Юхим. Прислухався.

— За коні?.. Здається, про мене мова йшла...

— А де твій? — несподівано запитав агроном бородатого.

Той запнувся:

— Та в мене ж... була шкапа. Навіщо вона?

— Навіщо? А сіяти чим будете?

Бородатий пік рака.

— Хведоре, ти хоч ратиці приніс?..

Вже сусіда на глузи беруть. Юхимові серце тенькнуло. А що, коли його спитають? Що він скаже? Може б краще було, якби зразу признався. Соромився. Продешевив... А де Снагощенко? Сам казав: треба поспішати. Піду, скажу... День тепер куций.

Доповідачі — агроном і Снагощенко.

Агроном говорив за весняну сівбу, цукрові буряки.

— Товариші, цього року нам треба господарювати так, щоб підвищити врожайність на 15 відсотків. Можна цього досягти?

— Докладемо рук, то й досягнемо.

— Як буде трактор!—хтось із кутка вліпив.

Агроном посміхнувся:—знаю. Стривайте, поговоримо й за трактори.

— Звісно, одноосібним господарствам буде трудніше. Нам легше, бо гуртом наполягатимемо на агромінімум, поширюватимемо засівну площу, сіятимемо технічні культури. Є в нас лісова порубка,—розробити, засіяти, щоб жодний шматок землі не гуляв. Зайняті пари на весну засіватимемо. А селянам—добре, що вони прийшли на нараду,—порадимо якнайшвидче зламати толоку. А то—ламаємо й оглядаємося, чи ніхто не плаче? Треба швидче, рішучіше...

— А худобу де пасти?

— Не „де пасти“ запитайте, а: чим годувати. Скажіть: на толоці худоба добру пашу має?

— Як коли. Буває, що замість трави будяковий ліс росте...

— Тож то. А виорете, посієте кормову траву, або просапні, приміром: зернові, бобові, буряк,—худоба тривніший корм матиме.

Селянин, що боронив толоку, мовчав.

— Держава поширює виробництво машин,—казав агроном далі,—зокрема тракторів...

— Ага, ось коли за залізного коня береться,—подумав Юхим.

— ... Більше кидає на село штучного угноєння. Постає чистосортове насіння, поширює агрономічну допомогу. Прискорює землевпорядження, дає бідняцьким та середняцьким господарствам пільги... Та треба й нам беручкіше до роботи ставати. Артіль „Орач“ хоч і бідна, покищо, на тяглову силу, зате багата на робітні руки. Отже, більше сіяти працемістких, технічних культур, насамперед буряків, буде не трудно. А ця рослина дуже прибуткова, кожний знає...

— Ба, не кожний,—посміхнувся агроном,—є ще в нас, на жаль, і такі, приміром, у Млинках сочи. Там один чудо-

дій говорив: „буряки сіяти не вигідно, з ними мороки багато“...

— Захотів, мабуть, щоб галушки в рот самі летіли.

— Ми сіятимемо, хай тільки шляхи лагодять.

— Та цукор плантаторський не зажилюють.

— Більше суперфосфату.

— Бурякосіям дефіцитний крам давати.

— Контрактація в нашій окрузі йде добре, досягнення є, але їх не досить. Цукроварні наші можуть більше переробляти сировини, давай тільки. Ми не пасемо задніх, за-контрактували тридцять гектарів. Проте, треба подбати, щоб бурякосіяння посіло стале місце в сівозміні. Сіймо буряк рік-у-рік, як постійну товарову культуру...

— А за трактори тільки натякнув та й замовк.— Юхим до сусіда. Його вже починала палити нетерплячка.

— Є запитання?

— У мене вроді слово—запитання. От деякі куркулі зменшують посіви та ще й бідноту спантеличують: нащо сіяти, все їдно більшовики заберуть хліб, щоб од війни відкупитися... А як їх урезонити?

— Забрати землю,—передати до колективного фонду, або малоземельна біднота хай обробляє.

— Ще скажіть за сортове насіння, чи вистачить?

— На весну чистосортowego насіння, приміром, ярої пше-ниці, кукурудзи буде обмаль. Тому треба вишукувати та берегти кожну зернину на посів. Далі кращатиме. На весні закладаємо нові сотні тисяч гектарів насінників. Чистосор-тове насіння можна одержати в обмін на своє, звичайне...

— А бідноті?

— Видаватимуть за знижену плату.

— А сортове насіння бобових, сонячнику, кукурудзи?

— Продаватимуть за гроші, без обміну. Сортове насіння має йти тільки на суцільні засіви.

— Скільки треба засіяти технічних культур?

— Торік засіяли 186 тисяч гектарів, а цього року треба засіяти 238 тисяч...

— За трактори об'ясніть.

— Без трактора буряка не вгризеш.

— Тягла у нас мало!

— Ось Снагощенко скаже...

— Щож, голубки, скажу,— охоче підвівся голова артілі.— Сили у нас... досить,— несподівано здивував артільців. І по павзі:— тільки не кінної. Самі добре знаєте: шестеро. Двоє таких, що плечем і плачем підпірай. От я вас запитаю: ви йшли в колектив, а коні де ваші? У мезджунів? Проярмаркували? На трактор надіялися, куркулів послушали? Це їм на руку ковінька. Спродалися, а вони радіють: „вдома у злиднях сиділи, і в колективі сидітимуть. От і визнають, де краще“... Куркуль— він хитрий, добре розуміє, що колектив без реманенту, без худоби зростатиме так, як пашня без дощу. Його не приймають, з середини не вдається шкодити, так він з одnodумцями злорічать, спантеличують довірливий люд: розпродуй своє, держава все дасть. Та де ж вона набере стільки? Колективи день-у-день, як гриби ростуть. Правда, згодом будуть і в нас. Заводи нові тракторні будують. Зразу всім не можна дати, багато треба. Машиново-тракторні станції нові організовуються, тракторні колони при великих колгоспах. Всі криком кричать: давай тракторів. А голос цей найдужчий. Як їм не дати? По одинці розпорошувати цінну машину не годиться. А ви за це подумали? Улесливих балачок наслухалися?

Юхим мовчки сидів, трохи схилившись наперед, і уважно слухав. Кожне слово ніби молоточком вистукувало по голові, збуджувало рій думок. Пригадав слова Стаха: „мужичі сіряки там не в моді“... Ловко брехав, а сам налигав Хведорову корову... Аж ось коли цілковито розкусив його, побачив нутро. Пригадав, як себе виправдував: „сусіди спродуються, щоб підлататися, а він— щоб кінь про старе не нагадував“... Ця думка видалася тепер смішною Юхимові. Душив себе та й тільки. І він такий, як усі, не кращий.

— Ось сидять, приміром, Радько, Загейко,— різав правду у вічі Снагощенко.— Коней попродали, а пайових і вступних не внесли. Заярний корову продав, паю не вніс, а грамофона купив. Я, звісно, не проти музики, вона бадьорить, веселить. Може коли пружину накрутимо й потанцюємо, щоб веселіше жилося. Та краще тоді танцюватиметься, як вчасно на полі засіватиметься.

Дехто посміхнувся, але сміх був важкий, притьмарений. Сиділи мовчазні, зосереджено слухали.

— Думченко та Гнатюк теж продали свої корови, а паю не внесли.

Ось-ось обірветься тонесенька ниточка часу й спалахне його ім'я, — думає Юхим. Вже смеркає. Це на краще. Не так опечуть поглядами.

— Та, здається, і в Юхима був гарний коник, а де він?

Юхим примружив очі, — перед ним виріс Моторний, мов живий. Золотисто-гнідий, ніби в сонце вмочений. Голос сильний, гордий, погляд розумний, голову поверне — не налюбуюешся. А тоді, на ярмарку, поглянув як...

— Краще, якби він тут був.

Сказав Снагощенко, чи ця думка в Юхимовій голові ви-спіла? Не вирішив, а вже летить нове запитання:

— А хіба можна без паю, без внесків міцно господарювати? На кредити надіялися, а своє добро в „прийми“ поплигло. Доки не усупільнимо всіх засобів виробництва, вітер з ніг нас валитиме. Ясно ж: більше матимемо — швидче коня на трактора обміняємо, гіршу корову на крашу...

Ясно... Час висновки робити, а доповідач, мов навмисне, волами їде.

— За корову ще скажу, — дзвенить співучий голосок Снагощенка. — Мало їх у нас. Проярмаркували й корів. А ми ж знаємо, що скотарство дає чималі прибутки.

— Звісно.

— Аби корма були.

— Худоба — як повітря, без неї не проживеш. Корова гній дає, правильний сівозмін на собі держить, бо сіємо кормові рослини, поліпшуємо ґрунт... От у Хведора, знаю, була добряча корова...

— Була та загула.

— У димар пустив.

— Стах забрав.

— Та куди вона годиться!... Простої породи... Продав щоб і не смерділа тут, — викручувався Хведір.

— Неправильно, голубок, говорите. Зразу породистих, закордонних корівок ми не зможемо придбати. Мало їх. Треба й наську, сіру породу поліпшувати. Добре доглядати,

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА КДНУ
І. в. №

нагодовувати, вона й молока прибавить. Правильно? Не говоритимемо: машинізація,—значить, корову й коня в одставку?

Мовчанка.

Не змовчав агроном:

— Коневі ще зарано в одставку йти. У великих колективних господарствах, де машинізація аж гуде, й там коник нагрузочку добру має. А що вже говорити за таке господарство, як у нас: як ступнув, так і коня давай, особливо на весні, гарячої пори.

— Да... Подумати треба.

— Поспішили — сміху нарobili.

— Якби знаття, що в кума пиття...

— Якої на весні заспіваємо?..

— Знала кобила, нащо голоблі була, тепер хоч хвостом вези.

— На батозі далеко не поїдеш...

Снагощенко:

— Правильно. А декотрі колективісти навіть вихваляються: „з селянської шкапи пересядемо на залізного ризака"... А я хіба проти? І я за. Тільки ж... не притьмом. Давайте спочатку подбаємо, щоб у нас ці шкапи були...

— Цебто знову на ярмарок?

— По коні?

— Так, голубки. Треба нам конячок на весну. Візьмемо, приміром, таку рослину, як буряк цукровий. Він на кониках любить кататися. Реманент, угноєння, сортове насіння, — все є, а тягло? Та куди не повернись, без коня не зрушиш. Своїх попродали, тепер прикупити доведеться. Трохи є, треба хоч ще стільки. Закредитуємося, нічого не поробиш. Надалі будемо розумніші...

Купити коні збори доручили Снагощенкові, Скибочці та Юхимові.

IV

Артільці не поспішали, їхали повагом: справжній торг почнеться лише завтра. Та наколи не вдасться тут добрати гарні коні, за два тижні в Боровенькій ярмарок не згірший буває.

Снагощенко веселий, балакучий. Якже не радіти? Гроші є. Скільки просили, стільки й дали — копійка в копійчку.

— Хай на четверо вистачить, якщо в ціні коні, й то добре. Підшукуватимемо добрячих. Є рація переплатити черв'яків два-три, зате... на батогах вигидаємо, — посміхався голова артіль.

— Шкапи і в нас є, — згоджувався Скибочка.

Юхим мовчав. Їхати не хотілось. Навіщо його обрали? Скибочка знається на конях, вік правильно вгадує, гострим оком вміє ваду вишукати, а він?.. Дивно події йдуть. Життя мчить... Два місяці минуло — Юхим знову їде на ярмарок. Доля насміхається з його: тоді продав, тепер їде купувати... „Новий тракторний завод на Україні буде. От і трактори, напевне, нашу землю оратимуть“, — говорив агроном. А, покищо, їдуть по коні. Снагощенко жвавий, до господарства удатний. Скибочка уважливий, наперед бачить, а Юхимові Стовбикові трохи ніяково. Може його навмисне обрали? Продав гарного коня, тепер паняй знову, чи купиш собі за ті гроші?..

— Но!.. — підганяв Скибочка булану шкапу.

— Ех, якби Моторний оце!.. — Юхим собі на думці.

— Не цікавились колективи скотарством. Правда, важило й те, що здебільшого йшла біднота, в неї худоби тонко, — говорив Снагощенко.

— Я не за них. Я кажу за тих, що: і в руках було, та крізь пальці поплигло.

Під мене клинки підбивають, — подумав Юхим. І силкувався посміхнутися: — терпи, Юхиме, колективістом будеш.

Артільці напередодні вгадали, що коней буде не густо. І ціни кріпкі. Почали радитися:

— Що робити? Купувати, чи може поїдемо ще в Боровеньку?

— А не прогадаємо? Хвиля покотилася назад. Тепер надержуватимуть. І там, мабуть, таке буде. Можемо без коней zostатися...

— А ви як думаєте? — кинув з розмаху Снагощенко й пильно поглянув на Юхима.

— Про мене... Купувати — то й купувати.

Снагощенко зважує, посміхається очима, ніби Юхим не серйозно говорить. Тоді додав чіткіше:

— Будемо підшукувати, — побачимо.

Взяли батіжок, пішли.

Першого коня підшували довго, старано.

Зразу ж упало в око: господарів з кіньми обмаль. Вешталися на ярмарку здебільшого мєнджуни, перекупці-гендлярі.

— А мо' посватаємо чалого? — підійшов Снагощенко до саней і хвосьнув батоєм череватого коня.

— А він бігає добре?

Господар оперезав коня двічі пужалном і подався вперед:

— Гей, бережись, рисак летить!..

— Клишавий, кульгає на передню праву, — сказав Скибочка, як одрізав.

Не стали й говорити, пішли далі.

— Купіть рисака! — дихнув на Скибочку перегаром горілки здоровило-перекупець.

— А де він?

— Ось! — ляснув батоєм.

— Та це ж шкапа. І додому не дійде, — здохне.

— Кормів шкода, — сказав Юхим.

— У мене є гарний коник, — підбіг другий бєцман. Злодійкувато блиснув очима й притишеним голосом припросив:

— Ось. Ідіть сюди...

Кінь стояв не навидночі.

— Не дорого... За сотню продам.

Снагощенко зайшов наперед. Придивився: коник вроді підходящий.

Оцінював і Юхим: а все ж таки Моторний кращий.

Скибочка стиха своїм:

— Мабуть, хапаній...

Спинилися коло вороного.

— Оцей, здається, нам упору!..

Скибочка підійшов до коня, роздер щелепи, подивився на зуби, потім до Снагощенка:

— Кінь молодий. Вісім років.

— А скільки за вороного?

— Півтори... — нехотя відповів продавець.

— Ого. Такої ціни нема...
— А коні такі є? — Продавець тримав себе гордовито.
Хай пошукають кращого.

— Ви купуйте, якщо вам треба доброго коня.

— Треба. Та дорого просите.

— Почую вашу ціну.

— Вісім червінців.

— Ви смієтесь? За такого коня?..

— Це добра ціна.

— Ні, ви ділом давайте.

— Ділом і даємо.

Продавець розворушився. Побачив — справжні господарі, либонь, із колективу. Ці куплять.

— От що. Я трохи вступлю, ви набавите... На торзі, як кажуть, два дурні: один дорого просить, другий дешево дає. Сто тридцять дасте?

— Ні, не дамо.

— Перемініть слово.

— Сто карбованців.

— Не будемо сватами.

— Як знаєте.

— Держіть руку. Сто двадцять дали? — Лясь!

— Беріть кругло, — лясь!

— Не купите — жалкуватимете.

— Аби гроші, коней вистачить.

— Є, та не такі!..

Продавець уперся. Порадилися, набавили ще червінця, аж тоді продав.

Другого, гнідого коня, купили швидче. Трохи гірший за вороного, нічого не вдієш: вибір кепський.

— Ще одного купимо й буде добре на сьогодні. Решту завтра, — сказав Снагощенко.

Пливли повагом серед кожухів, сіряків, саней. Назустріч — хвилі ярмаркового гомону, кінське ржання. Пильно вдивлялися, уважно виміряли поглядами кожного коня, прицінювалися. Снагощенко оглядав і тих коней, що вже були приторговані, ніби перевіряв: а нам би такий не згодився?

А стій, стій... Серце тенькнуло. Юхим ще здалеку помітив. Він, Моторний... Достеменісінько. І продавець —

знайома пика: червона, нахабна. Звісно, Юхима впізнає. Не йти, загубитися в ярмарковому галасі? — блискавкою перша думка. Ні, хай і впізнає, дарма. Треба за всяку ціну виврати з рук гарного коня. Добре, що... так трапилося, не запізнився. Кінь — на старе думки навертатиме? Дурниці. Працюють гуртом, ладно... Тепер Юхим оновленим поглядом дивиться на Моторного. Кінь — не попихач у колективі, не п'яте колесо в возі, а дуже потрібне живе тягло. Допоможе розбагатіти, швидче трактора придбаємо...

Коли підійшли, Снагощенко стратив рівновагу, підбів з батоном, проте, не вдарив, — кінь як картинка, — залюбувався. А потім мовчки, очима до Скибочки, до Юхима:

— А що, ловкий? Оце — наш. Не випустити з рук.

Продавець мовчки стояв, посміхався. Ніби говорив артільцям: знаю, що коник подобається. Хвацький. Таких на ярмарку мало.

Скибочка почав ґрунтовно оглядати коня. Дбало подивився на зуби.

— А ну, чи вгадає? — задумав Юхим.

— Сім років...

— „Неначе в його дворі ріс“...

— Дай ногу.

Кінь слух'яно подав. Скибочка взяв, обережно зігнув, подивився.

— Ех, ти... господар з тебе. Ти хоч би обтиначем копита почистив. Такий кінь, а занехаяв.

Юхима ці слова вразили: ніби не продавцеві, а йому говорив.

Про коня Скибочка більше нічого не сказав. Змовчав. Умовилися: якщо кінь ладний, Скибочка мовчить, можна торгуватися.

— Скільки? — коротко кинув Снагощенко.

Юхим притаїв дух.

— Дві...

Юхим мало не підскочив. Ах ти ж, шабай чортів! Оце так загнув. Цебто в чотири рази хоче заробити? — Як вам...

Хотів був сказати: „як вам не соромно“ і спинив себе. Хіба в шилихвістів, деріїв ярмаркових є совість? Не такою мовою з ними розмовляти...

Снагощенко мовчки дивився на коня. Потім підійшов до Скибочки, почали запалювати.

— А ваша ціна?

Юхим завмер у тривозі: скільки даватиме Снагощенко? Може скаже: дорого, не захоче торгуватися і тоді Моторний...

— Дорого. У нас таких грошей нема.

Продавець улесливо:

— Скільки не жалко?

— Половину. Хоч ту, хоч ту...

— „Вже п'ять червінців заробив. Невже йому мало?“ —

Юхим зайшов наперед. Поглянув Моторному в вічі: чи визнає? Кінь підвів голову, блиснув чорними очима і голосно заржав, — мов літеплем хлюпнуло. Тоді одійшов на бік, не подав виду, тільки подумав: наш будеш, чи не наш? Невже пройдемо мимо Моторного?..

Продавець пильно поглядав на Юхима, впізнавав: він, чи не він?

— Уступайте, якщо хочете продати, — сказав Скибочка.

— Два червінця скину...

— Мало.

— Та й ви не щедрі.

Порадилися. Набавили два червінці. Продавець і слухати не хотів. Почали підходити нові покупці, заздро дивилися на коня. Побачили артільці: якщо тільки перестануть торгуватися, кінь попливе в чужі руки.

Юхим захвилювався. Це помітив Снагощенко:

— А вам коник, мабуть, дуже подобається?

Юхим невиразно кивнув головою.

Торгувалися до сьомого поту. Скибочка ще раз оглянув коня. Жодної вади не знайшов. Надавали сто п'ятьдесят карбованців.

— Це красна ціна.

— Більше ані копійки, хоч землю гризить, — одрізав Скибочка.

Продавець, нарешті, здався.

— Це тільки для вас.

І загадково посміхався.

Аж ось коли Юхим вдихнув повітря на повні груди.

І радісно йому, й сумно: ніби своєю рукою сотню гендлярів в кешеню поклав.

Коли сплачували гроші, продавець глузливо блиснув очима й кинув Юхимові:

— А ми, здається, свати...

Юхим промовчав, ніби не дочув.

— Ну, Моторний, повертайся, в дорогу збирайся, нові господарі тебе посватали. Гарного я вам коня наділив, згадуватимете! — дзвенів настирливий, осоружний голос.

Осторонь стояв Крутько, впізнав його Юхим, і казав перекупцеві:

— Оце їм так трактори дають. Бач, вже й коні потрібні. Нахазяйнували, порошу не вистачило. Стривайте, що з вами далі буде. Доведеться чепляти торби на плечі...

Перекупець реготав.

Далі артільці зустріли Стаха. Він перепродував корову, що в Хведора купив.

Юхим почув:

— Сто карбованців — усі гроші...

— І цей півсотні заробив, скористався з нашої темряви, — подумав Юхим.

Снагощенко радів:

— Ну, перший день поярмаркували вдало. Хоч і дорого заплатили за Моторного, певне, менджун зірвав кілька червінців, зате кінь добрий. Артільці хвалитимуть...

Юхимові було трохи сумно: нахаба перекупець мало не вголос назвав його дурнем. А втім і радісна, втішна хвиля притеплила Юхима:

— Наш Моторний, наш...

V

— Тепер не горюємо, коні на весну є! — повеселішали артільці.

А Юхим? Щось заважало пити повнотою цю радість. Дався в тямки ярмарок. Як тільки згадає за торг, за Моторного, нахабна пика стирчить перед ним, бентежить, ніби гендляр ярмарковий дьогтем Юхима виквацював, пустив у люди міченого. Ні, годі критися. Однак довідаються. А тоді

ще гірше буде, хоч у сірка очей позичай. Сьогодні збори, він все скаже...

— На порядку денному — живе тягло...

Снагощенко вичитував:

— Вороний — сто десять, гнідий — сто, Моторний — сто п'ятдесят...

Юхим підвівся:

— Не сто п'ятдесят, а п'ятдесят.

Артільці — блись! блись! очима: чи він сповна глузду?

Ці погляди підсилили Юхима. Він знову потвердив:

— Моторний півсотні коштує. Так і запишіть. — Ска-
зав, ніби загадку кинув. Розгадайте.

Снагощенко здивовано поглянув на Юхима. Знизав пле-
чима: він нічого не розуміє. Посміхнувся:

— Ви, Юхиме, невдало пожартували. Цебто я, ви, Ски-
бочка, — шахраї?

— Ні. Проте Моторний — півсотні, — ще раз твердо про-
казав Юхим.

Снагощенко подивився на Скибочку:

— Скажіть ви, скільки ми заплатили...

— Півтори сотні.

— Чуєте, Юхиме?

Юхим:

— Скибочка не знає...

Ну, це вже занадто. Ці слова Снагощенка трохи схви-
лювали.

— Як не знає? Хіба ми не всі вкупі були на ярмарку?

— Вкупі.

— Тоді мене дивують ваші слова. Ви справді?..

— Справді, — підвівся Юхим. — Прошу слова. От тепер і
скажу все. Щоб знали...

Коротенька павза. Тиша.

— Мій це кінь... Моторний. Був мій, — виправив себе.

Збори з напруженою увагою ловили кожне слово.

— Спродували люди худобу. І я їхньою стежкою, — на
ярмарок. Думав: машинізація, трактори... Куди ти з конем
рипаєшся? Хіба й там землю так копирсатимеш, як у себе?
Там по новому... Кінь тебе до старого потягне... Про-
дай, щоб око не мулив, швидче колективістом станеш.

Тракторами оброблятимете... А тепер пожив,—бачу: себе самого дурив, продав, щоб зиск мати, в кешеню гроші покласти і в артілі бути...

— За півсотні? — здивувався Скибочка.

— Атож. Продав,—гробак і почав мене точити: а що, кращий став? Який був, такий і є. Справжнім колективістом блискавничо не станеш. Пожити треба, проваритися... Люди з кіньми прийшли, усупільнили, вважають їх за гуртові, може, трудніше їм, а живуть, знають, що треба,—примирились і назад не оглядаються. А ти без коня прийшов, легшою стежкою... Яке ж право маєш себе колективістом називати? Якби не було в тебе, а то був...

— Перевірочку, значить, собі робите? Це добре! — підбавьорив Снагощенко.

Юхим далі:

— Тут мене й поцупило за печінку. Яке мав право продавати? Хіба через те, що прийшов „чистий“, щільніше наблизився до колективу? Злиднями хотів себе прикрасити. В артіль ішов, наче чернець у пустелю гріхи замолювати. Ні, ти не хитруй, не прикрашуйся, а йдеш у колектив,—усе добро своє, всі бельбухи, гріхи бери з собою. Є кінь—і коня бери. І корову не на ярмарок,—Юхим поглянув на Хведора,—а сюди. Йди—і тут виварюйся в гуртовому казані, звісно, якщо з чистими думками йдеш. Самому трудно здерти з себе дрібно-власницький леп, а колектив здере, гуртом зберемо старе...

На хвилинку примовк. Дехто посміхнувся. Ач куди гне Юхим. Та їх тут таких, необачних, сидить рясенько.

— ... „Легше борозну нову орати“,—втішав себе. Аби легше. А не подумав за те, щоб найкраще... Міркував я тоді так: кращий колективіст не той, хто з конем прийде та по-старому робитиме й думатиме, а той, хто прийде голоюком та завзятіше працюватиме, новий лад підтримуватиме. Правильно,—як от, приміром, наймити у нас є, без коней вони. А ти ж коня мав, без думки вовчої, добровільно йшов у колектив. А схибнув, отуманив себе... Тепер вам скажу: сто карбованців перекупцеві в кешеню поклали, це моя провина. Моторний хай іде в артіль за ту ціну, яку я взяв. А сто карбованців вистараюся,—на додатковий пай внесу.

— Діло — підходяще.

— Правильні слова!.. — одрізав Скибочка.

— Може ще хто за прикладом Юхима піде? — посміхнувся Снагощенко.

Збори жваво, голосно захвилювались, загомоніли...

А Юхим легко сів на лаву, ніби допіру вагу скинув з плеч.

Коли стемніло, пішов провідати коня.

— От ми й знову вкупі. Думав, що я тебе випередив, а й ти тут. Я ж говорив, що в гарні руки попадеш, аж так? От і гаразд.

Занурив руку в гриву, мов жару нагріб, потріпав ласкаво, вирівняв чубок, залюбувався. Моторний лагідно пирхнув, повернув голову, блиснув чорними очима, впізнав господаря.

— Сім років — як не було. За водою попливли. Тепер по новому... Тут запрацюємо — тільки держись. Бачиш, — не злидений хлів, а справжня стайня. І все господарство: широченьке, рясненьке. Сіна ще дати? Тут сіно — як чай. Мабуть, такого не їв у ярмаркового жмикрута. Ач, аж схуд трохи. Набирайся на весну сили, кріпися, Моторний, доки пересядемо на залізного рисака...

Юхим набрав оберемок пахучого сіна і кинув у корито.

:

Комуна ім. Леніна. Грудень, 1929.

ВОЛОДИМИР ШТАНГЕЙ

ЗЛОТИЙ

(Оповідання з дитячих літ Шевченка)

Денна спека поволі спадала. Сонце, немов розпечена набіло велетенська чара, котилося вже на спочивок за зелені гаї, туди десь далеко аж за Кирилівку, де прозора блакить небосхилу стикається із бронзовими ланами спілої пшениці та жита. Того року жнив'яні дні були особливо сухі й висмагли. Сонце немилосердно пражило все. На ланах передчасно вистигли жита і пани почали жнивувати раніш, ніж минулого року. Люди, вигнані на жнива, днювали й ночували на лану. До села верталися навідуватись тільки

ті, що мали малих дітей, чи постояльців - салдат. Кирилівка в ці дні порожніла і завмирала, бо всі молоді, здорові, працездатні йшли жниувати, а дома залишалися подекуди тільки малі діти, старі, нінащо не здатні баби діди й салдати, що цілі дні нічого не робили, були завжди голодні й сердиті, і крали у своїх господарів цибулю, огірки та всяку іншу споживу.

Тарасів батько й мачуха теж на панщині, а він із маленькою сестричкою Яринкою та братом по матері Стьопкою злим злодійкуватим хлопцем, на господарстві залишився. Йому наказано нікуди з двору не відходити і дивитися за служивцем, за москалем. Тарас ретельно виконує наказа. Він глядить курчат, годує сестричку й слідкує за салдатом. Салдат, що в них квартирював, був великий, старий та сердитий. Він люто й багацько лаявся й посилав то Тараса, то Стьопку, куди йому збагнеться: сам же лежав в холодку під яблунею і тільки й мав роботи, що люльку палити. Стьопка не став довго потурати салдатові і втік десь у садки, чи до ставка купатися, залишивши Тараса самого.

Як сонце упірнуло у вишники, з лану прийшла мачуха. Вона що-дня навідувалася додому, бо треба було малих дітей доглядати та постояльцеві їсти варити. Батько ж приходив додому тільки раз на тиждень у суботу, щоб до церкви піти. Тарас ніколи не бачив його веселим, навіть коли, бувало, вип'є. Завжди похмурий, сумний він мало коли пестив малого Тараса. Хлопець ріс без теплого слова, самотою. Його часто зобіжав Стьопка - зведенюк, била багато й болюче мачуха, а пожаліти не було кому.

Якось пробував Тарас батькові поскаржитися на мачуху, що набила його. Батько погладив по білявій голівці сина і, зітхнувши, мовив:

— Товще буде, Тарасе...

Мачуха любила своїх дітей найбільше. В неї їх було аж троє. Тарас не злюбив Стьопку зразу ж, як прийшла мачуха до них жити, і на кожному кроці старався його осрамити перед батьками. За це його не злюбила мачуха.

З приходом додому мачухи, Тарасові руки розв'язалися, бо було вже, врешті, на кого хату і салдата залишити. Він

узяв за руки мачушині діти та свою сестричку Яринку, і подався за ворота на вулицю до своїх товаришів гратися. Діти гралися просто на шляху в поросі, якого за літо натерлося так багацько, що рука в ньому тонула, немов у пухові. Їх було п'ятеро малих замурзаних, у довгих десятичаних сорочечках. Кожне з них мало свою забавку.

Старшенький з них, чорноголовий хлопчик, старанно із порошу робив чумацький табір, накладуючи купки порошу великим колом, а серединку запліскуючи долонею. Другий карапузкуватий баштан садив. Решта дивилися, поприсідавши просто на поросі. Тарас довго дивився на їх забавки, а далі не витримав і вмішався між діти. Він дістав патичка й тут же на приплеканому поросі почав малювати. Патичок йому спритно бігав по поросі, заплесканому гладенько і його товариші бачили, як на сірому тлі з'являлись якісь півники, собаки, коні, чорти. Діти, притамувавши дух, жадібно слідкували за всіма його рухами.

Тарас був пронириливий і жвавий хлопчина. Сам маленький, опецькуватий із білявою голівкою та спритними великими очима, завжди проявляв велику зацікавленість до всього, щоб не побачив. Любив сам дітям своїм розповідати те, що від свого діда та батька чув, але ще більше любив слухати других. Гарним оповідачем, що захоплював малого хлопця своїми оповіданнями, був рідний дід Іван. Наслухався Тарас від нього про все, а найбільше про Січ Запорізьку, Коліївщину та чумакування.

Одного разу він похвалився товаришам, що чув від когось, ніби за могилою стоять стовпи залізні, які підтримують небо й якщо вилізти на ту могилу, так можна ті стовпи бачити. Діти повірили, але коли запропонував побігти туди, злякалися й відмовилися.

Тарас побіг сам. Викарабкався на могилу, аж на самий шпинець, глянув навколо і був здивований: ніяких стовпів ніде не було, тільки виднілося якесь село; гаї та далекі панські лани.

— Мабуть стовпи ті десьдалі,—думав Тарас.—Сьогодні вже не встигну до них дійти, нехай краще взавтра піду з Катрею.

Зліз з могили, але не попав додому, та просто в степ і заблудив...

Хутко Тарасові набридло малювати собак та коні і він сказав до товаришів, запліскуючи порох у другому місці:

— Я вмю й чоловіка малювати.

— Бре?— перепитав чорноголовий хлопець.

А той, що баштан садив, запитав цілком серйозно:

— А так, щоб було багацько людей, намалюеш?

— Намалюю — похваливсь Тарас.

— І дівчат, і хлопців намалюеш?

— Намалюю...

— А москаля?

— От, злякав. І москаля намалюю.

— Тільки вашого москаля, з вусами й сердитого — за-мовив чорноголовий.

Тарас замислився. Завдання було трудне, та проте хлопець довго не вагався, — узяв свій патичок і почав на поросі їм водити. Діти із захопленням слідкували за роботою Тараса й бачили, як на поросі щоразу з'являлись очі, ніс, далі вирости великі, колючі вуса, рот... Потім появився мундир з гудзиками в два ряди... Колеги дивуються його вмілості, а Тарас, захоплений творчим ентузіазмом, далі малював. Тут же коло нього, заклавши пальця в рота, стоїть сумирно Ярина і теж слідкує за братіком. Малюнок получався великий, впоперек усієї дороги: голова москаля була на одній колії, тулуб ліг між коліями, а ноги за другою колією. Тарас відрачував з дороги й присів було, щоб ноги москалеві домалювати, але в цей час із хати вийшла мачуха, за нею вибіг Стьопка, а згодом вийшов і салдат. На ній лица не було, немов би то вона чого злякалася.

— Тарасе, — гукнула вона, ставши на подвір'ї. А голос був сердитий, жорстокий.

Хлопець ураз підвівся. Побачивши коло мачухи її сина Стьопку, Тарас догадався, що, певно, знову щось набрехав на нього зведенюк. Йому стало нараз так страшно, що він ладен був забігти безвісти, аби лише не попасти до рук мачухи, але замість того спитав, не зрушуючи з місця:

— Чого вам?

— Йди - но сюди, чортів лобуряко.

Салдат стояв коло сінних дверей, також похмурий і злий. Він не добрим поглядом зустрів Тараса і хлопцеві стало від того

погляду ще страшніше. Оглянувся назад,— товариші залишилися біля воріт, а за ним слідом ішла одна сестричка Яринка.

— Ти взяв у служилого гроші?— накинулась на нього мачуха, тільки-но він підшов ближче.

Тарас від здивування й несподіванки не знав, що казати.

— Чого балухи витріщив?

— Я грошей ніяких не брав,— тихо промовив Тарас.

— А хто-ж їх украв? Святі, чи що?

— Я не знаю, може Степан, а я їй-бо не брав.

Мати на нього вищирилась ще більше.

— Ще на кого на другого зверни... Степан тільки що повернувся, а ти весь час тут був.

Салдат уважно слухав мачушин допит, спокійно покурюючи люльку.

— Їй бо, мамо, я не брав грошей... От вам хрест святий,— заприсягнувся хлопець.

— Та ти, чортове опудало, не божися мені, а краще кажи, куди гроші дів?— приставала з допитом мачуха.

Тарас чув, що буде знову біда. Раз мати вчепилася, то вже не відчепиться, аж заким не наб'ється його. Йому на-вернулися на очі сльози. Він знав, що його ніхто не оборонить, ніхто за нього не заступиться. Куди його підеш, і де заховаєшся?.. Як він доведе мачусі, що він грошей не брав? Він пригадав, що тоді, як салдат, загорнувши у ганчірку три великих мідяки, заховав у ранець, в хаті був і Стюпка, але хіба можна сказати на нього, що він вкрав, раз не бачив?.. Тарас знає, що його не помилюють. От стоять вони, мачуха й салдат, коло нього, такі великі й злі... І він починає тихо плакати.

— Мамочко, я не брав золотого в салдата,— каже він благанно крізь сльози. Але серце в мачухи, як з каменю...

— Він ще плакатиме? Все одно не повірю тобі, шибенику!— Затупала нараз вона ногами коло хлопця, а далі спіймала за чуба й давай товкти по голові.

— Кажи, де гроші дів? Кажи, сто сот чортів на твою голову!— Тарасова велика балухата голова ходором ходить на тоненькій та худій шийці. Мачуха нею кидає, немов гарбузом то в один, то в другий бік. Хлопець зціпив зуби, мовчить, а сльози гарячим струменем котяться по лиці.

— Ну, скажеш, де дів гроші? — питає мачуха, покинувши бити.

— Я не брав, — схлипуючи каже тихо Тарас.

— Їх ніхто не взяв, крім тебе. Ти отам якихось чортів малюєш, то вони твоїх рук не втекли.

Салдатові надокучає вся ця історія і він грубо заявляє:

— Тьотка, када через час не отдаш п'ятнадцять капеек, заявляю старшому, а он востребует. — Крутнувся на місці та й пішов вулицею.

Мачуха заплакала.

— От, бідна моя головонько... Що я робитиму? Де я в світі божому остільки грошей візьму тому салдатові?..

І раптом її як прорвало. Вона зі всією злістю схопила Тараса за чуба і почала знову рвати, як кібець курча. Хлопець не своїм голосом верещав. На крик прийшов Тарасів дядько Павло. Розпитавши в чому справа, він почав і собі до нього приставати, спочатку лагідно, а дедалі, то грізніше.

Тарасові товариші, що стояли за ворітьми і здалеку дивилися, як мучать їхнього товариша, підійшли, нарешті, ближче й стали табунцем збоку. Дивляться на заплаканого Тараса, суворого дядька Павла, який не перестає допитувати хлопця за гроші, та на оскраженілу мачуху, — й жаль їм стало такого славного й розумного товариша, але чим ти йому допоможеш?

Починало сутеніти. Ясна блакить далекого неба щоразу темнішала й тужавіла, і по ньому хтось став вбивати срібні цвяшки які то там то там повитикались блискучими цяточками. Вулицею поверталися з пасовиська попові корови та йшла, покашлюючи, отара овець. Хтось десь доклепував косу.

Ні дядьків, ні мачушин допит ні до чого не призвели. Тарас не признавався й твердо стояв на тому, що він грошей не брав. Це так розізлило дядька та мачуху, що вони зі всього того зв'язали малому руки й ноги і почали знову бити. Діти, його товариші, повтікали. Страшно було слухати дитячий лемент. Дядько з мачухою били Тараса без усякого жалю, з якоюсь неймовірною, нелюдською жорстокістю й насолодою. Від кожного вдару хлопець, немов опечений, звивався та борсався, перекочуючись то до дядькових то до мачушиних ніг.

— Уб'ю, холера головата! — кричав оскаженілий дядько Павло. Амачуха, як роздрочена квочка, лупцюючи дитину, бігала навколо і повторювала лише одне:

— А скажи, де дів гроші! А скажи, де дів гроші!

Яринка втікла була разом з іншими дітьми, потім вернулася і, сівши за калиною, плакала за братом, промовляючи крізь сльози собі нищечком:

— Братіку, голубчику, як-же вони тебе зобіжають...

До тину підійшла сусідка.

— За що ви ото хлопця так катуєте? — гукнула молodiця.

Запитання спам'ятало мачуху й дядька. Вони, б'ючи, втомились і засапались. Дядько так ледве дух переводить.

— Гроші холера вкрало в москаля нашого — відповіла мачуха.

— Ну, їх не бий, то що з них, чортів, і було-б! — промовила сусідка і пішла собі, задовольнившись з відповіді мачухи.

Відпочивши, дядько Павло знову пристав з допитом.

— Не признаєшся, де дів гроші? — питає він.

— Не брав я грошей, — плаче Тарас.

— Не впирайся, бо гірше буде!

Тарас мовчить. Він нічого їм не може сказати про ті осоружні гроші, нехай що знають з ним роблять. Мачуха з дядьком Павлом про щось радяться. Тарасові нічого не чути, але він знає, що вони вирішують його долю. Попробував розборсатись з мотуззя, та дарма, — не так його в'язано, щоб розв'язатися й хлопець припишкє. Він починає думати, як би його втекти. І от в дитячій голові несподівано виникає смілива думка, яку здійснити буде дуже легко.

— Мамо! — гукає він до мачухи.

— Ну? — повертається мачуха.

— Я вкрав гроші — тихо каже Тарас, коли дядько Павло з мачухою підходять до нього.

Дядько з мачухою задоволено переглянулися.

— Де ж ти їх дів? — питає мачуха.

Хлопець думає щось, а потім каже:

— У садку закопав.

— А знайдеш ти їх?

— Знайду.

Його розв'язали. Мачуха взяла Тараса кріпко за руку і пішла з ним у садок. Дядько Павло йшов ззаду. Він був радий, що племінник врешті признався.

— Який ти, Тарасе, дурний хлопець... Вже й великий, а дурний, як баран, — каже, навчаючи, дядько Павло. — Нащо було тобі критися й мовчати? Все рівно нічого не допомогло. Ми тільки набилися тебе, як того гамана. Тобі боляче, та й нам з матір'ю не солодко від того, бо ти ж її якийсь син считаєшся, а мені племінником приходишся... Дядько ж я тобі, а не дідько...

У садку від дерев зовсім темно і вони всі троє йдуть помалу, обережно ступаючи між патлатими вишнями та яблунями. Перепалена трава ріже ноги й плутається між пальцями своїм сухим бадиллям.

Тарас веде їх, а сам думає: „Куди його краще завести? Нарочисто вишукує місця найбільш кущуваті й густі.

— Заведу їх на город під спасівську яблуню. Там грядка маку, за маком соняшники, а за соняшниками чужа левада... Заставлю їх копати, а сам вирвусь, утечу. — Йому дають нараз штовхана.

— Довго ти нас водитимеш? — питає незадоволено мачуха.

— Ні, ось тут під цією яблунею я золотого закопав — показує рукою хлопець на грядці місце навмання.

Йому вірять. Дядько Павло хутко йде до вказаного місця. Мачуха й собі нахиляється. Починають щось шпортати. Тарас чує, що мачуха не так кріпко тримає його за руку й він, вибравши зручну хвилину, раптом виривається й мчить просто до грядки маку. Але несподівано заплутується в гарбузиння й летить сторчголов. Хлопця ловлять. Він стоїть невеселий і чекає.

— Так ти тікати?.. — рве його за вуха мачуха.

— Я грошей не брав, — каже Тарас увесь зігнувшись і починає плакати. Йому було і жалко й досадно й страшно. В дитячій голові хлопця не могло ніяк вкластися те, що йому довелося перенести за сьогоднішній день. Ні рідного, ні близького, хто б пожалів!..

— На що ж ти нас обманював? — питає грізно дядько.

— Не брав я грошей, — знай одно повторює Тарас, бо іншої відповіді він не мав.

Це до останку розпекло дядька й мачуху. Вони раптом немов очманіли. Кинулись на хлопця, звалили з ніг і почали бити й топтати ногами, немов то була не дитина, а заміс глини.

Отямився Тарас аж вночі. Він лежав між вишнями, просто на спаленій жорсткій траві. Навкруги було тихо. Полежавши трохи, Тарас одліз у бур'ян, припав до сирої землі збитим тілом і заплакав. Йому жаль було на мачуху, на дядька Павла й на салдата, що, не пожалівши його, збили гірше за худобу через якихось п'ятнадцять копійок. Перевернувся горілиць. Вгорі десь високо и далеко синіло небо з блискучими зорями... З городу пахло кропом і мняткою. Вулицею ще хтось їхав зі степу. Немазана мажара порипувала, а парубочий голос співав журну якусь пісню, і від того стало малому журно й боляче ще більше. Нагадав про своє сирітство, матір рідну пригадав, що так його пестила і гляділа... О, коли б вона жила, над ним ніхто б так не знущався!.. Він ніяк зрозуміти не міг, чому такі злі, жорстокі й нерозумні люди...

Йому боліло все: ноги, руки, спина, груди, голова. Де не доторкнеться, — скрізь тіло, немов полечене. Йти було нікуди. В хату страшно повертатись через мачуху, до тітки далеко. Побіг би він до батька на панські лани й поскаржився б йому, батько рідніший, може б пожалів, але не знає, де саме той лан. Він вирішив заночувати на городі. На ніч ставало холоднуватو і Тарас, що мав на собі одну тільки десятичану сорочку, починав мерзнути. Пробивав було зогрітись, лігши колачиком, але то нічого не допомагало: нагріє собі груди, коліна, а спина мерзне. Пролежавши так з півгодини, Тарас встав і пішов шукати затишного місця десь далі. Зайшов на своє обійстя. В хаті вже не світилося.

— Мабуть сплять, і Ярина, і Степан, і мачуха, і салдат, — подумав він і раптом почув себе таким самотнім, одірваним і чужим отут, на цьому обійсті, що йому боляче від туги серце стисло. От зараз усі сплять. Їм тепло, добре, а він ходи сам серед ночі та бійся... Оглянувся навкруги — скрізь пуста.

Зайшовши з причілку до хати, Тарас хотів крізь вікно заглянути. Він обережно став колінами на призьбу і вже був зібрався глянути у нижчу шибку, але в цей мент в середині хати хтось нараз теж встав біля вікна в білій сорочці і припав лицем до шибки. Крізь блискуче скло він побачив чужі йому очі. Він одсахнувся і що-духу подався знову на город, заліз у щалину, збив із бур'яну собі кубло і уклався спати.

Та заснути зразу не зміг. У боки муляло товсте бадилля з бур'яну та кусали комарі, що десь набрались і тоненько, немов далеко грала ліра на одній струні, бреніли одномаїтно, довго і нудно цілим роєм над головою. Він намотав на себе більше бур'яну, а голову просто заховав у пазуху сорочки, натягнувши її, наскільки це можна було зробити. Дихаючи сам собі в груди, зогрівся. Йому щоразу ставало тепліше й до всього байдуже.

І от раптом чує Тарас, що поблизу нього хтось іде, важко ступаючи, й просто звертає до нього. Все ближче й ближче чути кроки. Він підводиться — й очам не вірить: вже день. Сонце підбилося геть геть над ним і пече немилосердно йому в голову.

— От так штука: і не спав і розвиднілося! — думає він.

Але ще більше стало дивним хлопцеві, коли пильніше роздивився навколо. Неначе й город не їх.

— Ні, город не наш, — вирішує Тарас. — Тут все цвіте, все дуже зелене, а на нашому городі так почали вже маківки та соняшники достигати.

Глянув в той бік, де жовтою плахтою послалися головаті соняшники й обімлів од радості. Доріжкою, відхиляючи на бік важкі соняшники йшла мати, така привітна, добра. Йде й посміхається.

— Мамочко, — кинувся Тарас до неї. Схопив десь за руку заглядає в очі, не надивиться. Мати погладила його по голівці.

— Чого ти так далеко, Тарасику, забіг від дому? — питає вона.

І Тарас їй усе розповів. Коли скінчив, глянув на неї. Стоїть мати зажурена, голову схилила. Не порадував її малий Тарас.

— Не глядить вас мачуха, та й батькові байдуже. Ходите ви обірвані, неміті, голодні... — Каже мати, і, нахилившись, цілує.

А Тарас їй:

— Дуже велике нам горе в цієї матері.

— Знаю.

— Мамо, а ви вже з нами будете? Нікуди не підете?

— Побачу, сину...

— А куди ви оце підете?

— До батька.

— То й я з вами до тата піду.

— Ходімо.

Але в цей час між соняшниками з'явилась мачуха, розчіпчена, чорна, з чудними нелюдськими очима, а за нею нараз виринув салдат. Він зареготався, вищіпивши гнилі зуби і ткнув у бік Тараса пальцем. Хлопцеві зробилося страшно, страшно. Хотів заховатись за матір, хватнув ручками, а матері й немає... Салдат же й мачуха страшними привидами насуваються на нього. Він закричав з відчаю й кинувся тікати, але ноги хтось облутав у гарбузиння й він упав на землю. Чує, як до нього наближається розлютована мачуха, а встати не може... От кроки ближче чути, от уже й зовсім близько...

— Ну, тепер уб'ють мене — думає Тарас.

Але його ніхто не б'є. Розплющує очі й нараз дивується. Коло нього Яринка. Вже розвиднілося. На нього й його кубло впала роса. Ранок теплий, погожий і радісний.

— Я тобі їсти принесла — каже Яринка, і дає Тарасові кусок хліба й тільки що нарваних ягід. Вони сидять обое на зібганому бур'янові такі маленькі й близькі. Їм обом хочеться щось одне одному гарне розповісти, одне в одного розпитати.

— Мені мама снилася, — хвалиться Тарас, уминаючи жадібно хліб та ягоди.

— І мені снилася — каже Яринка. Й починає розповідати.

— Мачуха пішла вже на лан? — перебив її нараз Тарас.

— Уже давно, ще вдосвіта.

— А салдат дома?

— Вдома. Спить. Вчора він п'яний-п'яний прийшов. Мачуху лаяв, тебе лаяв, із тата сміявся. Вдарив за щось Стюпку, так мачуха його з хати виганяла.

Тарас нічого не відповів.

Згодом Яринка щось подумала, а тоді до Тараса:

— Гроші, мабуть, Стьопка вкрав.

— А може салдат збрехав, що пропали гроші? — спробував не повірити хлопець.

Сестра подумала ще трохи.

— Їх украв Стьопка. Я бачила в нього новенький батіжок і цукерки, які він вчора десь взяв, — мовила вона розважливо.

— Ну, я все одно визнаю, хто гроші вкрав...

Три дні Тарас не показувався мачусі на очі. Днем, коли мачуха на лану, він грається коло дому, але тільки почне вечоріти — так зараз же й пішов од хати в бур'ян. Спати було йому добре. Сестра для нього дістала десь старого кожуха й кусок запаски, — запаску стелив під боки, а кожухом укривався. Салдат так само ходив сердитий, часто лявся і посилався Тарасом та Стьопкою, куди йому забagnetься. До Стьопки Тарас ставився вороже й підозріло. Він вже почав догадуватися, що золотого Стьопка вкрав і чекав, коли батько з поля приїде, щоб йому про все розповісти. Не менш вороже ставився до Тараса й Стьопка. Двоє хлопців ходили не розмовляючи один з одним. Якось Тарас не втерпів і сказав до Стьопки:

— Злодіяка, — й показав язика.

— А ти — Тарас торботряс, — відказав Стьопка.

— Злодіяка, скажена собака...

— Тарас Торботряс.

— Злодіяка...

Стьопці від злоти аж сльози на очі навернулися.

— Їй бо я мамі скажу, що ти прозиваєшся... — промовив він застерезливо.

— Ти матері, а я батькові... Батько старший, — похвалився Тарас.

Між ними зчинилася сварка, а далі й бійка.

Хлопці, як два молоденькі півники, нагогошившись, кинулися один на одного і зчепилися. Тарас все намагався схопити зведенюка попідсилки, а той спритно вислизав із під рук й в цей час товк Тараса стосунами куди влучить: під бік, по голові, по обличчю... Тут же стояли їх товариші. Діти дивилися на бійку двох хлопців та радили то Тарасові то Стьопці.

- Тарас, хватай за ногу, за ногу його та об землю!..
- Стюпка, не піддайсь!..— підбадьорювали другі.
- Тарас, дёржи кріпше, кріпше... та підчепи його...

Стюпка раптом якимсь чином обійшов Тараса, вдарив його по голові й звалив. Діти всі кинулися до них.

Тарас, що було сили, борсався під Стюпкою. Він намагався встати з під ворога за всяку ціну й повзав у всі боки, котився клубочком, але зведенюк добре його тримав. Допомогли товариші. Чорноголовий хлопець, разом із Яринкою, підбігши до них, спіймали Стюпку за ногу й зволокли на землю.

Тарас вихопився на зверх нього і загецав на животі зведенюка.

- Наше зверху, наше зверху!..

Стюпку майже ніхто з сусідських дітей, товаришів Тараса і Яринки, не любив і хлопець шукав собі компанії аж на другому кутку. Справа ж із краденим злотим ще більше посилила нелюбов до нього. Звільнившись од Тараса, Стюпка одбіг й, отріпуючись, почав нахвалятися, що на Тараса й усіх його товаришів приведе колись своїх товаришів й вони їм віддячать за нього... Діти сміялися й кривилися з нього.

Третього дня ввечері до мачухи прийшов дядько й розповів, що злогого вкрав її Стюпка. Мачуха не повірила і розгнівалася на нього. Але дядько довів їй, що таки справді гроші у салдата вкрав її син, а Тарас не винен, його дарма вони побили.

- Ну, не вхватить вашого Тараса,—відказала йому мачуха.

— Ухватить, не вхватить, а всеж таки хлопця шкода. Безневинно ми його побили...

- Так що з цього?

- Та нічого. Тільки шкода дитини мені,—племінник же.

- О, як шкода, то цілуйтеся з ним!..

Дядько подививсь на молодицю скорбно, а далі плюнув та й вийшов.

— Не мати ти, Оксано, Григоровим дітям, а настояща ябеда...— думав він, йдучи додому.— Ще й я, дурень, в це діло вмішався... збили хлопця, а за що, щоб мене хто спитав? Приїде Григор, усе розкажу. Нехай її до рук

трохи прибере... Тож соромно від людей за нього та за дітей.

Випадок із злотим привернув його серце до Тараса. Йому було шкода свого поганого вчинку й він рішив задобрити хлопця якимось гостинцем і ніколи в обиду не давати.

Тарас уже звик за три ночі до своєї схованки. Йому було зовсім добре: затишно, тепло й не страшно. Чи довго буде отак ховатися від мачухи, — він не знає. Коли б батько приїхав з лану швидче, так можна б і повернутися до хати. Але батько весь час на лану там днює й ночує. Лежить горілиць хлопець й марить. Чого він тільки не передумав за цих три дні! Яких плянів не навидумував! У його дитячій голові наодинці дуже багато різних думок, цікавих питань виникає. Його дитячий розум безсилий дати всьому пояснення й він від того страшенно мучиться... Не один раз Тарас сам себе запитував про такі речі, як сонце, небо, зорі, місяць, день і ніч. Де воно все те взялося і що на небі? Чи далеко до сонця, і чи правда, що як ото гремить в грозу, так то ніби тільки горшки везуть по небу?

Над Кирилівкою стояла тиха й тепла ніч. Зник вітер. Небо ясне, зоряне. Дивиться на нього Тарас й здається йому, що отам десь далеко — далеко хтось по синьому жупанові розпустив золотих павучків. Вони розлізлися у всі боки такі маленькі, маленькі... Лазять і вусиками поморгують.

Прибігла захекана Яринка.

— Тарасику, тато прийшли. Ходімо... Тепер мачуха не зачепить, а ти все татові розкажеш...

Говорила хутко й радісно сестричка до брата, нахилившись над ним.

Тарас підвівся й почав хутко збирати постіль...